

dı (Ahmed Refik, s. 116-117). Daha sonra çeşitli belgelerde, eskiden beri Osmanlı Devleti'nin savaşçı bir yapıya sahip, devlete sadık askerlerinden olan ve savaşlarda büyük yararlıkları görülen, Anadolu'dan Rumeli'ye geçip burada vatan tutmuş bulunan Türkmenler'in evlâdı olduklarına temas edilen yörük grupları için evlâd-ı fâtiyhân adı sık sık kullanılmaya başlandı (a.g.e., s. 115).

Yapılan düzenlemelerle evlâd-ı fâtiyhân, eskiden olduğu gibi bulundukları bölgelerde çeribaşlarına bağlı hale getirildi. Çeribaşlar düzeni sağlar, savaş sırasında eşkinci defterlerini çıkarır, savaş olmadığı zamanlarda da vergi toplarlardı. Çeribaşlardan ayrı olarak, İstanbul'da oturan ve onların devletle münasebetlerini sağlayan kapıcıbaşı rütbesinde bir görevli (zâbit) daha vardı. Evlâd-ı fâtiyhân grupları bazı yerlerde sefere gitmek üzere doğrudan eşkinci, bazı yerlerde de tamamen piyade (yörük defterlerindeki yapmak) şeklinde kaydedilmiştir. Piyadelerden her altı neferden birinin sefer oldukça eşkinci olarak sefere katılması gerekiyordu. Eşkinci neferleri sefere gittikleri için avâzır türü vergilerden muaf-tılar. Öte yandan eşkinci neferlerine sefere katılmaları karşılığında yamaklar tarafından hâne başına 50'er kuruş verilecekti. Eşkincilerin de sefere gitmemeleri halinde bu para sınırlardaki askerlerin masrafına harcanacaktı. Aslında bu teşkilâtlanma önemli bir yenilik getirmiyor, XVI. yüzyıldaki organizasyonu tekrar canlandırıyordu. Bu çerçevede ilk tahrir, evlâd-ı fâtiyhân zâbiti tayin edildiği anlaşılan Belgrad muhafızı Vezir Hasan Paşa tarafından yapılmıştır. 1102 (1691) yılına ait olan ve *Defter-i Piyâdegân-ı Evlâd-ı Fâtiyhân* adını taşıyan bu defterde (BA, KK, *Mevkûfat Defteri*, nr. 2737) Rumeli eyaletindeki evlâd-ı fâtiyhânın piyade miktarı nefer ve hâne olarak verilmiş, ayrıca koyun sayıları kaydedilmiştir. Defterde evlâd-ı fâtiyhâna ait Çatalca, Silivri, Çorlu, Burgos (Lüleburgaz), Tekfurdağı (Tekirdağı), Baba-yı Atık (Babeski), Hasköy, Hayrabolu, Kırkkilise (Kırklareli), Hatuneli, Rus Kasrı, Aydos, Ahyolu, Karinâbâd, Yenice-i Kızılağaç, Yanbolu, İslimye, Zağra-i Cedîd, Zağra-i Atık, Çırpan, Kızanlık, Tatarpazarı, Filibe, Çirmen, Edirne, Cisir-i Ergene, Sultanyeri, Malkara, Kavak, İpsala, Ferencik, Mekri, Dimetoka, Kavala, Bereketlî, Demirhisarı, Yenice-i Vardar, Vodina, Toyran, Avrathisarı, Selânik, Karaferye, Cumapazarı, Çarşanba, Misivri, Petriç, Ustrum-

ca, Tikveş, Radovişte, İstip, Dubniçe, Gümölcine, Yenice-i Karasu, Çağlayık, Drama, Pravişte, Serez, Karadağ, Pravadi, Yenipazar, Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık, Babadağı, Hırsova, Karasu (Tekfurgölü), Silistre, Çardak, Hezargrad, Rusçuk, Yergöğü, Tırnova, Zıstovi, Lofça, Hotalıç (Seri), Osmanpazarı (Alakilise), Eskicuma ve Şumnu kazalarıyla Ereğli, Vize, Saray, Yanbolu kazası nahiyeleri, Karloğlu (Köpesti), Filibe kazası nahiyeleri, Edirne kazası nahiyeleri, Uzuncaova Hasköy nahiyeleri, Bazargâh, Boğdan, Lankaza, Kelmeriye ve Tozluk nahiyelerinde toplam 16.582 nefer, 1116 hâne bulunduğu ve 10.552 adet koyunları olduğu kaydedilmiştir. Bu rakamlar evlâd-ı fâtiyhân gruplarının Balkanlar'ın iskânındaki rolleri bakımından önemlidir.

Yaptıkları göreve karşılık avâzır vergisinden muaf olmakla birlikte evlâd-ı fâtiyhân zaman zaman güçlerini aşacak derecelere varan vergi talebi sebebiyle yerlerini terk etmiştir. Meselâ 1704-1708 yılları arasında yapılan yoklamada Niğbolu ve Silistre'de mevcut 2311 nefer piyadeden 240'ının vefat etmiş, 116'sının fakir düşmüş, 635'inin de kaçmış olduğu tesbit edilmişti (BA, KK, *Mevkûfat Defteri*, nr. 2815). Bunun üzerine 1707 yılında evlâd-ı fâtiyhân neferatına zulmedilmemesi ve vergilerinin eski usul üzere toplanması emredilmiştir.

Evlâd-ı fâtiyhân teşkilâtı varlığını XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam ettirmiş ve bu sırada yeni düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1828 yılında yapılan düzenlemeye göre askerî hizmet veren neferlerin, yaptıkları göreve karşılık muafiyetleri devam etmekle birlikte diğer askerî gruplarda olduğu gibi düzenli tâlim yapmaları usulü getirilmiştir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 115). Ancak bu tedbirler yeterli olmamış, evlâd-ı fâtiyhân gruplarının dağılması önlenememiştir. Bunun üzerine Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1845'te muafiyetleri kaldırılarak diğer müslüman halk gibi askerlik ve vergi mükellefi haline getirildiler (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 210). 1846 tarihli bir belgede, evlâd-ı fâtiyhânın imtiyazlarının askerî hizmet karşılığı olduğu, Tanzimat hükümlerine göre askerliğin bütün halka teşmil edildiği, bu sebeple istisnâ muameleye gerek kalmadığından çeribaşılığın kaldırılması ve maaşlarının kesilerek evlâd-ı fâtiyhân hakkında da diğer ahalî gibi davranılması gerektiği belirtilmişti (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1181). Böylece evlâd-ı fâtiyhân teşkilâtı tamamen ortadan kaldırılmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Mevkûfat Defteri*, nr. 2585, 2737, 2815; BA, Cevdet-Askerî, nr. 115; Cevdet-Dahiliye, nr. 210, 1181; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 114-117, 133, 139-140, 154-155, 158-161, 218-219; Barkan, *Kanunlar*, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İFM*, XI/1-4 (1951), s. 524 vd.; Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s. 255-342; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963, s. 270-271; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 20; Abdülkadir Özcan, "Çeribaşılık Müessesesi", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1991, s. 198-201; a.mlf., "Çeribaşı", *DİA*, VIII, 270-272; Paikalın, I, 571-572.

YUSUF HALAÇOĞLU

EVLÂDÜ'n-NÂS

(أولاد الناس)

Memlûk emîrlerinin
hür olarak doğan oğullarından
teşekkül eden
sosyal ve askerî bir zümre.

Bazı Memlûk kaynaklarında "ebnâü'n-nâs" olarak da geçen bu tabir, Eyyübîler'den sonra Mısır'da hüküm süren Memlûk emîrlerinin ikinci neslinden itibaren Mısır ve Suriye'de ortaya çıkmıştır. Memlûk geleneğinde toplumun en üst tabakasını gayri müslim bir anne babanın çocuğu olarak doğan, çocukluk çağında iken esir alınan, köle olarak büyüyen, İslâmlaştırılan, askerî eğitimlerini tamamladıktan sonra âzat edilen ve Arapça bir isim taşımayanlar oluşturuyordu. Ancak Memlûk emîrlerinin çocukları tamamen farklı bir statüde idi. Bunlar Memlûk Sultanlığı'nın toprakları içinde hür ve müslüman bir anne babanın çocuğu olarak doğmuşlardı ve Arap ismi taşıyorlardı. Babaları ve dedelerinin geçtikleri merhalelerden geçmemişler, dolayısıyla onların ulaştıkları derecelere de ulaşamamışlardı. Bu sebeple Memlûk geleneğinin daha aşağı sosyal tabakası olan "halka" sınıfına dahildi, fakat halkanın en üst grubunu oluşturuyorlardı. Bundan dolayı onlara "asil halkın çocukları" anlamında evlâdû'n-nâs denilmiştir.

Evlâdû'n-nâs babalarının makam ve mevkilerini tevârüs edemiyordu. Bunlar nizamî orduyu teşkil eden "el-memâlikû's-sultâniyye" (kapıkulu askeri, muhafız alayı), "ecnâdü'l-halka" (iktâlî askerler) ve "memâlikû'l-ümerâ" (emîrlerin muhafız kitaları) gibi üç sınıfın yanında sadece savaş zamanında orduya alınan ihtiyat

kuvvetlerini teşkil ediyordu. Evlâdü'n-nâsa tâviz olarak bir timar veya yıllık maktû bir ücret verilirdi. Bunlar başlangıçta savaş olmadığı zamanlarda da ücret alıyorlardı. Fakat halkanın prestijinin sarsılmasına paralel olarak evlâdü'n-nâsın prestiji de sarsıldı, ücretleri azaldı. Askerî imtiyazlarını kaybettiler ve belli bir para cezası (bedîl) karşılığı askerî seferlerden muaf tutuldular. Memlûklerin son yıllarında halka tabirinin yerini evlâdü'n-nâs tabiri aldı. Evlâdü'n-nâsın büyük bir bölümü orduda onbaşı (emîr-i aşere) ve kırkbaşidan (emîr-i tablâhane) daha yüksek rütbelere gelemediği gibi idarî hayatta da önemli mevki ve makamlara gelemeydi. Ancak Sultan el-Melikü'n-Nâsır Hasan b. Muhammed b. Kalavun devrinde (1347-1351) bir istisna olarak bunlar üst makamlara getirilmiş ve emirlik unvanları almışlardı. Kaynaklar bu dönemde Mısır'da evlâdü'n-nâstan sekiz emîrin bulunduğunu belirtir. Evlâdü'n-nâsın emirlik makamına getirilmesinin sebebi, kendilerinden bir tehlike gelmemesi için daima sultanın gözetimi altında bulunmalarını sağlamaktı.

el-Melikü'n-Nâsır Hasan'dan sonra yeğeni el-Melikü'l-Eşref Şa'bân b. Hüseyin de (1363-1376) evlâdü'n-nâsı yüksek makamlarda istihdam etmek istemiş, ancak saltanatı pek uzun sürmemişti. Böylece evlâdü'n-nâs idarî sistemdeki yüksek makamlardan tedricen uzaklaştırılmıştı.

Evlâdü'n-nâsın sayısı zamanla çok artmış ve bunlar yeni bir sosyal ve idarî yapılanma içerisine dahil edilmiştir. Savaşmaya gücü yetenler ecnâdü'l-halka denilen yardımcı kuvvetler içerisinde yer alırken bunun dışında kalanlar "a'yânü evlâdü'n-nâs" adıyla anılan sınıfa dahil di ve bunlar hafif işlerde istihdam edilerek maaş alırlardı.

Ecnâdü'l-halkaya dahil olan evlâdü'n-nâs devletin iç ve dış seferlerine katılır, kalelerin korunmasında görev yapar ve bu hizmetleri karşılığında maaş ve erzak alırlardı. Bunların içinden emirlik derecesine ulaşan az sayıda kişiye ise uygun mukâataalar verilirdi. İbn İyâs'ın verdiği bilgiye göre XVI. yüzyıl başlarında ecnâdü'l-halkaya dahil evlâdü'n-nâsın sayısı 2000 kadardı. Bunlar, Memlûk seçkin sınıfıyla yakın ilişkileri olmadığı halde Mısır halkı ile samimi münasebet kurmuşlardı. Böylece halk ile kaynaşmışlar, Arapça'yı öğrenerek başka

mesleklerle ve ilmiye sınıfına kaymışlar ve fakihliği orduya tercih etmişlerdi. Evlâdü'n-nâs arasında, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*'un müellifi İbn İyâs'ın babası, *en-Nücûmü'z-zâhire* müellifi İbn Tağrıberdî ve *el-Cevherü's-şemîn*'in yazarı İbn Dokmak zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dokmak, *el-Cevherü's-şemîn fî siyeri'l-hulefâ' ve'l-mülûk ve's-selâtin* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr) [baskı yeri ve yılı yok], s. 6-7, 404, 405; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, IV, 16, 52-53; Makrîzî, *el-Hîtâ*, II, 318; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 100, 159, 194, 309, 317; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, IV, 22, 105, 206, 242, 446, 460; V, 24, 27, 44, 45, 78-79, 244, 245, 429, 430, 463-464; a.m.f., *Şafahât lem tünşer min Bedâ'i'ü'z-zühûr* (H. 857-872) (nşr. M. Mustafa), Kahire 1951, s. 15-16, 189, 198; Ali Paşa Mübârek, *el-Hîtâü't-Tevfîkiyye*, Kahire 1306, I, 37-38; Seyyid Muhammed Seyyid, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 63, 67, 174; İsmail Yiğit, *Siyasi, Dini, Kültürel Sosyal İslam Tarihi*, İstanbul 1991, VII, 217; M. Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule 1517-1798*, London-New York 1992, s. 3, 8, 14, 48, 67; D. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army", *BSOAS* (1953), s. 456-458; a.m.f., "Awlâd al-Nâs", *El²* (İng.), I, 765; a.m.f., "Halka", a.e., III, 99; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "XIV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu", *TD*, XI/15 (1960), s. 90; M. Sobernheim, "İbn İyâs", *İA*, V/2, s. 758.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

EVLÂDÜ'ş-ŞEYH

(bk. BENİ HAMEVİYYE).

EVLÂT

(الأولاد)

Arapça'da "çocuk" anlamındaki *veled* kelimesinin çoğulu olan *evlâd*, erkek kız ayırımı yapılmaksızın "çocuklar" karşılığında kullanılır. Kur'an'da *veled* ve *evlâd* kelimeleri altmışa yakın âyetle, aynı anlama gelen veya yakın bir anlam ifade eden *mevlûd*, *vildân*, *velid*, *trîl* -*etfâl* gibi kelimeler ise ondan fazla âyetle geçer. Kur'an-ı Kerim'de servetle birlikte çocuklar da zenginlik, güç ve kuvvet simgesi olarak anılır ve birer imtihan vesilesi olan bu emanetlerle övünmenin yanlışlığı anlatılır. Yine Kur'an'da anne, baba ve çocukların karşılıklı haklarından, çocukların emzirilmesinden ve eğitiminin söz edilir. Bütün bu âyetlerde yer alan *veled*-*evlâd* kelimeleri hep sözlük anlamında kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem* "vld", "tfl" md.leri; ayrıca bk. ÇOCUK).

İslâm hukuku kaynaklarının bazı bölümlerinde sıkça kullanılan *veled*-*evlâd* kelimesinin sözlük anlamından ayrı bir terim mânâsının bulunduğu söz konusu edilmemekle birlikte bu kelimenin hangi cins ve kuşak çocukları içine aldığı hususu vasiyet, miras, vakıf ve arazi hukuku gibi hakkın intikalini konu edinen alanlarda ayrı bir önem kazanmış ve tartışma konusu olmuştur.

İslâm aile hukukunda hidâne, nafaka, velâyet, vesâyet gibi konularda anne ve babanın çocukla ilgili hak ve görevleri belirlenirken kullanılan *evlât* kelimesiyle ebeveyne sahih bir nesep bağıyla bağlı olan çocuklar kastedilir. Diğer bir ifadeyle *evlât* terimi kadın açısından doğurduğu bütün çocukları kapsarken erkek açısından nikâh, nikâh şüphesi veya ikrar yoluyla nesebi sabit olan çocuklar anlamına gelir. Zina mahsulü çocukların baba yönünden hukuken *evlât* kapsamına alınmaması, meşrû olmayan ilişkiye hukuk düzeninin sonuç bağlamaması sebebiyledir (bk. NESEP).

Evlât teriminin sadece kişinin kendi öz çocukları olan birinci kuşağı mı, yoksa çocuklarıyla birlikte torunlarını ve onların çocuklarını da mı içine aldığı, torunlardan da hangi grubu kapsadığı hususu İslâm miras ve özellikle vakıf hukukunda önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışmalar *evlâtla* ilgili birtakım terimlerin doğmasına yol açmıştır. Meselâ bir kimsenin öz çocuklarına "*evlâd-ı sulbiyye*", erkek ve kız çocukları ile erkek çocuklarından olan torunlarına "*evlâd-ı zuhûr*", kız çocuklarından olan torunlarına da "*evlâd-ı butûn*" denmiştir (ayrıca bk. BATIN). Mirasla ilgili âyetlerde ve miras hukukunda geçen *veled*-*evlâd* teriminin, birinci dereceden çocuklar (*sulbî evlât*) bulunduğu sürece onları ifade ettiğinde görüş birliği varsa da torunları hangi şartlarda ne derecede kapsayacağı tartışmalıdır. Bu konuda *evlât* kelimesinin birinci dereceden çocuklar için hakiki, torunlar için mecazi anlamda olduğu, hakikat bulunduğu sürece mecaza gidilmeyeceği söylenmekte ve kişinin kendi çocuklarının bulunması halinde torunları mirasçı kılınmayarak bu kural büyük çapta uygulanmaktadır. Ancak İslâm miras hukukunda belli durumlarda, oğuldan olan torunların *evlât* kapsamında düşünülerek ölenin kızlarıyla birlikte mirasçı kılınması veya kızıdan olan torunlara göre önceliğe sahip görülmesi bu kurala bir istisna teşkil eder (bk. ASHÂBÜ'l-FERÂİZ).